

"กูไม่ได้บังคับ แต่ว่ากันตามที่ถูก มึงควรรอยไปก่อน มึงเห็นกูเดินรอยหลัง
ขึ้นมาแล้วทำไมไม่บอกแต่ทันที มึงแกลิ่งกูโซ่มัย"

คนเลี้ยงวัวสีแดงร้องตอบไปด้วยน้ำเสียงเช่นเค็มท่าทางของเขาดูขัดเคืองมากขึ้น...

(“คนบนสะพาน” : 45-46)

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า เรื่องราวดำเนินไปบนความขัดแย้งซึ่งเป็นวิธีการดำเนิน
เรื่องที่ชวนให้ตื่นเต็นนำติดตามอ่านต่อไป

เรื่อง *โต๊ะตัวที่สาม* ผู้แต่งใช้กลวิธีการดำเนินเรื่อง โดยการสร้างปมปัญหา ข้อ
ขัดแย้งระหว่างตัวละครในเรื่อง โดยกำหนดให้ตัวละคร คือ “เผ่าจอมน” เป็นคนที่ชอบอ่าน
หนังสือพิมพ์ เป็นคนที่มีเรื่องต่างๆ มาก ชอบคุยอวดว่าตัวรอบรู้ทุกอย่าง มีความเชื่อมั่นใน
ตัวเองสูง แล้วผู้แต่งกำหนดให้มีตัวละคร คือ “คนแปลกหน้าร่างเล็ก” เข้ามาเป็นปัญหา
ขัดแย้งกันเกี่ยวกับเรื่องของรัฐมนตรีกระทรวงหนึ่ง ทั้งสองได้เถียงกันจนเกิดการพนันกันขึ้น
และเรื่องคลี่คลายลงเมื่อเผ่าจอมนยอมแพ้ ดังตัวอย่างข้อขัดแย้งตอนหนึ่งว่า

“เมื่อก็ใครว่าไรนะ” เผ่าจอมนเอ่ยขึ้นซ่าๆ

“ฉันว่า ที่เอ่ยถึงชื่อรัฐมนตรีคนนั้นนะไม่ถูกต้อง เขาไม่ได้เป็นรัฐมนตรีใน
กระทรวงที่ว่าแล้ว” ชายร่างเล็กพูดซ่า

“จันเชียว” เราได้ยินเสียงที่เต็มไปด้วยการดูแคลนได้กลับมา ชายร่างเล็ก
ยี้ดอกรู้ซ่าซ่า “โซ” เขาพูดพร้อมกับยิ้มกริ่มอยู่ในหน้า “คือเพื่อนของฉันนะ”
เขาพูดแล้วผายมือไปยังชายร่างใหญ่ “เพื่อนของฉันเขาออกจะมั่นใจว่าที่พูด
มานะไม่ถูกต้อง” “แล้วไง”

“ก็ไม่ยังไงหรอก” ชายร่างเล็กพูด “ก็เกรงว่าคนที่ได้ฟังจะเข้าใจผิดๆ เท่านั้นเอง”

“ข้าพูดผิดชิท่า” เผ่าจอมนตัวคางเสียงอย่างดูหมิ่น...แกพับหนังสือพิมพ์
ให้เข้าที่แล้วพูด “หนังสือพิมพ์เขาออกไว้อย่างนั้น แล้วข้าก็พอจะอ่านหนังสือ
ออกอยู่มั่งหรอก”

ชายร่างเล็กหันไปสบตากับเพื่อนของเขา ก่อนจะกวาดสายตาไปทั่วร้าน เขา
ยิ้มให้กับลูกค้าของจันทุกคนอย่างอารมณ์ดี “เห็นท่าจะต้องพนันกันบ้างล่ะ”
เขาพูดซ่าๆ และหันไปทางเผ่าจอมนอย่างสื่อความหมาย

(“โต๊ะตัวที่สาม” : 102-103)

ตัวอย่างนี้แสดงตอนดำเนินเรื่องด้วยข้อขัดแย้งของตัวละครที่ชัดเจนเป็นตอนที่ผู้แต่งต้องพิถีพิถันในการสร้างเรื่อง สร้างปัญหาเพราะเป็นตอนที่ดึงดูดความสนใจของผู้อ่านให้ติดตามอ่านต่อไปจนถึงจุดสุดยอด

2.3 จุดวิกฤตของเรื่อง

จุดวิกฤตของเรื่อง คือ ตอนที่ต่อจากตอนดำเนินเรื่องคือ เมื่อเกิดปัญหาข้อขัดแย้ง ตัวละครต้องพยายามค้นหาหนทางแก้ไขปัญหานั้น ทำให้เรื่องดำเนินไปเรื่อยๆ จนพบทางตันหรือทางออกหรือที่เรียกว่า "จุดสูงสุด" ผลลัพธ์ของข้อขัดแย้งในเรื่องออกมาได้ทั้งทางบวกและทางลบ คือมีทั้งเรื่องที่จบด้วยความสุขสมหวังของตัวละคร และความผิดหวัง (ธัญญา สังขพันธานนท์, 2539 : 167) ในเรื่องสั้นของไพฑูริย์ ธัญญา ทุกเรื่องมีจุดวิกฤตที่สามารถดึงดูดความสนใจของผู้อ่าน เขาสามารถทำให้ผู้อ่านตื่นเต้น เกร็งและเครียดในบางเรื่องจนถึงขีดสุดแล้วจึงค่อยๆ คลี่คลายลงให้ผู้อ่านได้ผ่อนคลายความตื่นเต้นและคลายความเครียดจนถึงจุดจบของเรื่อง ดังตัวอย่าง

เรื่อง *ไม้เท้า* เรื่องดำเนินไปด้วยความขัดแย้งระหว่างพ่อลูกและดำเนินไปเรื่อยๆ เพิ่มความตื่นเต้นขึ้นเรื่อยๆ โดยการกำหนดให้ท้องฟ้ามีดมัวชั่ว ฝนตกน้ำท่วมเชี่ยวกราก ตัวละครเป็นชายชราที่ต้องตกอยู่ในสถานการณ์เลวร้ายนั้น ซึ่งแสดงให้เห็นจุดวิกฤตของเรื่องนี้ ดังตัวอย่าง

ในความมืดเลือนลาง ชายชราเห็นเพียงแผ่นดินราบเรียบและสัมผัสความเย็นเยียบของน้ำหลากเท่านั้น "น้ำป่า" ชายชราบอกตัวเองอย่างตระหนก แต่ไม่คิดว่ามันจะมารวดเร็วและเชี่ยวเขียบเช่นนี้ ในเส้นทางที่ลุยผ่านมาระดับน้ำยังไม่สูงนัก แกตลกโสร่งลุยน้ำเดินท่องมาได้ไม่นาน แต่เมื่อลุยไปอีกพักก็พบว่าน้ำยิ่งลึกและเท้าของแกก็เริ่มเฉออกนอกเส้นทางมากขึ้นทุกที แกยืนละล้าละลังอยู่กลางน้ำลึกเกือบขอดอกไม้มีที่หมายให้เกาะกุมสักนิดเดียว ฝนยิ่งซัดกระหน่ำลงมาอีกท่าใหญ่ผ้าขาวม้าที่โพกหัวและเสื้อผ้าเปียกโชกแนบเนื้อ ความหนาวเหน็บซึมซาบไปทั่วร่าง ชายชราตัดสินใจไม่ถูกว่าจะเดินหน้าหรือถอยหลังดี... ช่างทำไม้เท้าตัดสินใจลงตะกายเบาๆ ไปข้างหน้า เท้าทั้งสองดิกระทุ่มไม่เป็นลำ ชายโสร่งรัดรั้งรวบขาจนเสียหลักดั่งวัวเฒ่าที่ถูกรวบตีนทั้งสี่ด้วยเชือกเส้นใหญ่ แกลล้าลักน้ำอยู่อีกอึก ผลุบๆ โผล่ๆ เข้าสู่ร่องน้ำเชี่ยว...

("ไม้เท้า" : 59-60)

จุดวิกฤต ในเรื่องนี้ทำให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพ และเกิดความตึงเครียดพยายามเอาใจช่วยชายชราช่างทำไม้เท้าไปด้วยในขณะที่อ่าน และเมื่ออ่านต่อไปเพราะต้องการทราบว่าช่างทำไม้เท้าจะจมน้ำตายหรือเปล่า ผู้แต่งก็คลี่คลายปมลงโดยให้ชายชรา ตวัดแขนไปเหนียวกิ่งไม้ข้างทางไว้ได้จึงรอดชีวิตอย่างหวุดหวิด เรื่องนี้ไพฑูริย์ ัญญา สามารถเขียนได้อย่างสมจริง และทำให้ผู้อ่านมีอารมณ์คล้อยตามด้วย

เรื่อง *บนผาสูง* ผู้แต่งดำเนินเรื่องไปบนฐานของความขัดแย้งระหว่างลุงกับหลาน ความขัดแย้งนี้ยิ่งเพิ่มความเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ จนถึงจุดวิกฤตของเรื่อง เมื่อหลานคิดจะฆ่าลุงเพื่อแย่งชิงภรรยาสาวของลุงมาเป็นภรรยาของตัวเอง ดังตัวอย่างตอนที่แสดงจุดวิกฤตในเรื่อง เช่น

เขาหลับตาลง ใจเต้นตุ้มแต้เพียงคิด มันท่าลอง แต่ก็ดูน่ากลัวลุงทำกับเขามากแล้ว เหมือนเขาไม่ใช่คนเหมือนไม่มีจิตใจ บนนี้เงียบสงัดและไร้ผู้คนรู้เห็นข้างล่างสายหยุดยั้งรออยู่ ยั้งรอเขาอยู่ ลุงยังหลับสนิท เมื่อเขาลืมตาขึ้นมือของลุงวางแนบลำตัว ปล่อยให้ว่างไร้การเกาะกุม คนหลับก็เหมือนคนตาย คนตายก็เหมือนคนหลับ

เขาขยับตัวอย่างตื่นเต้น อาการเขื่องซึ่มหายไปสิ้น แต่หูทั้งสองสั่นพับเหมือนอ้ออู๋ลม ขณะใจเต้นตุ้มไร้จังหวะค่อยๆ แข็งใจสืบคลานขึ้นไปเหนือตำแหน่งที่ลุงนอนหลับ เขยิบเท้าลงต่ำจนปลายเท้าทั้งสองเกือบจ่อชิดไหล่คนข้างล่าง... เขาแข็งใจจนตัวเกร็งก่อนตัดสินใจบ้ำระห่ำในวินาทีนั้น

เสียงกรูดไถลดังเป็นทาง แต่ร่างที่ร่วงไถลหาใช่ลุง มันกลับเป็นตัวเขาเอง

(*"บนผาสูง"* : 70)

ตัวอย่างนี้จะเห็นว่า จุดวิกฤตชวนให้ผู้อ่านตื่นเต้นไปด้วย ผู้อ่านจะเกิดอารมณ์เกร็งไปกับเรื่องที่อ่าน ทำให้ต้องอ่านต่อไปเพราะต้องการทราบว่าเขาฆ่าลุงสำเร็จหรือไม่ และตัวเขาเองตกหน้าผาหรือไม่ จึงเห็นได้ว่า จุดวิกฤต สามารถดึงดูดใจผู้อ่านได้ดี

2.4 จุดคลี่คลายเรื่อง

เป็นตอนที่สืบเนื่องมาจากจุดวิกฤตกล่าวคือเมื่อเรื่องได้ผ่านจุดวิกฤตไปแล้ว ผู้แต่งจะค่อยๆ คลายปมปัญหาต่างๆ โดยให้ตัวละครเอกเป็นผู้คลี่คลายด้วยการแก้ปัญหา และฝ่าฟันอุปสรรคนั้นได้ (ัญญา สังขพันธานนท์, 2539 : 168) ดังเช่นเรื่องสั้นของไพฑูริย์ ได้แก่เรื่อง *ลูกชายคนชวา ไม้เท้า บนผาสูง เป็นต้น ตัวอย่าง*

เรื่อง *ไม้เท้า* จุดวิกฤตของเรื่องคือตอนที่ชายชราติดอยู่ที่ท่ามกลางน้ำหลากจนเกือบจมน้ำตาย และต่อจากนั้นเป็นตอนคลี่คลาย เมื่อช่างทำไม้เท้าตวัดขวานไปจับได้กิ่งไม้ข้างทางเหนียวร่างไว้ได้ จึงพ้นอันตรายมาได้ ตัวอย่างจุดคลี่คลายของเรื่อง คือ

ในวินาทีแห่งความคับขันนั้น...มือข้างหนึ่งที่สะเปะสะปะปลิ้นยืดยอได้เดี่ยวๆ ติดหนับเข้าพอดี พร้อมกับเท้าเริ่มสัมผัสดิน แกรวบรวมพลังสุดท้ายเลือกตัวขึ้นเกยตื้นด้วยสัญชาตญาณ

ช่างทำไม้เท้าชราขึ้นมาขึ้นหอบตัวโยนด้วยความเหนื่อยอ่อนแทบขาดใจ มือของแกยังคงหนีบยอดไม้นั้นไว้แน่นเกรียดเกรู้สึกเสียววาบไปทั้งตัว เมื่อนึกถึงช่วงของความเป็นความตายที่ผ่านมาได้อย่างปฏิหาริย์แกไม่ตายแล้วในตอนนี้อ...

(*"ไม้เท้า"* : 60-61)

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นจุดคลี่คลายที่ชัดเจนมาก ผู้อ่านที่เกรียดตอนที่ชายชราช่างทำไม้เท้าตกอยู่ในกระแสน้ำเชี่ยวกรากลำลึกลับน้ำ ผลุ่มๆ โผล่ๆ อยู่กึ่งกลางน้ำนั้น ได้ผ่อนคลายอารมณ์ความตึงเครียดลงเมื่อชายชรายึดเกาะกิ่งไม้ได้ และรอดตายในที่สุด ไพฑูรย์ ัญญา สามารถสร้างจุดคลี่คลายเรื่องได้แนบเนียนกลมกลืน ช่วยให้ผู้อ่านมีอารมณ์คล้อยตามไปด้วย

เรื่อง *บนผาสูง* เมื่อเรื่องดำเนินไปผ่านจุดวิกฤต คือ ตอนที่หลานผลักลุงให้ตกหน้าผา แต่ตัวเองกลับพลาดทำลื่นไหลกำลังจะร่วงลงสู่เบื้องล่างก็มาถึงจุดคลี่คลาย คือ ลุงตื่นขึ้นมาทันเหตุการณ์คว้าแขนไว้ได้ทันท่วงที เขาเลยไม่ตกหน้าผา รอดตายอย่างหวุดหวิดดังตัวอย่างนี้

ก่อนสำนักสุดท้ายจะวูบดับลงในความเว้งว่างของเบื้องล่าง เขาพถันสำเนียงกถึงแรงกระตุกที่ข้อมือข้างหนึ่ง จากนั้นทุกอย่างที่วูบดิ่งก็ค่อยๆ ย้อนทวนขึ้นอย่างเชื่องช้าทุลักทุเล เขาลืมตาขึ้นอย่างขี้ลาดตัวลั่นเร่าเหมือนลูกนก ทุกสิ่งทุกอย่างยังคงเจียบงัน

(*"บนผาสูง"* : 70-71)

จุดคลี่คลาย เป็นตอนที่สามารถช่วยผ่อนคลายอารมณ์ความตึงเครียดของผู้อ่านและช่วยทำให้ผู้อ่านเข้าใจเรื่องราวได้ดียิ่งขึ้น ไพฑูรย์ ัญญา สามารถใช้จุดคลี่คลายเรื่องราวต่างๆ ได้อย่างแนบเนียน

2.5 ตอนจบเรื่อง

เป็นตอนที่ต่อจากจุดคลี่คลาย และถือเป็นตอนปลายของเรื่อง เมื่อเรื่องดำเนินมาด้วยการต่อสู้ดิ้นรนแก้ไขปัญหาและอุปสรรคมาอย่างเคร่งเครียดของตัวละครจนถึงจุดสุดยอด และผู้อ่านได้รับความตึงเครียด และตื่นเต้นจนถึงขีดสุดเช่นกัน ตอนนี่จึงเป็นตอนที่ตัวละครแก้ไขปัญหาก็สำเร็จ ซึ่งบางเรื่องอาจจะจบแบบธรรมดา บางเรื่องอาจจะจบแบบพลิกความคาดหมายของผู้อ่าน (สุภารัตน์ เสรีวัฒน์, 2522 : 16) จินดา ดวงจินดา (2526 : 45) ได้อธิบายไว้ว่าตอนจบเป็นตอนที่แก้ไขปัญหามิใช่จำเป็นว่าตัวละครเอกจะบรรลุความสำเร็จหรือล้มเหลว แต่เป็นการผูกเรื่องให้แน่นขึ้นถ้ามีการบรรยายต่อไปหลังจากที่ได้พูดถึงการแก้ไขปัญหมาแล้ว จะทำให้เรื่องจบไม่ลง

จากการศึกษาเรื่องสั้นของไพฑูรย์ รัชญา พบว่า เรื่องจบเมื่อถึงจุดสุดยอดและไม่มีการบรรยายต่อไปอีก บางเรื่องจบแบบทิ้งปัญหาให้ขบคิดเพื่อเป็นการช่วยยื้อให้ผู้อ่านเข้าใจเอาเองดังตัวอย่าง

เรื่อง *ไม้เท้า* ซึ่งให้เห็นการจบเรื่องต่อจากตอนคลี่คลาย คือ เมื่อช่างทำไม้เท้าเกาะเกี่ยวกิ่งไม้ได้ ต่อจากนั้นก็จะเป็นตอนจบ โดยช่างทำไม้เท้าเริ่มรู้สึกตัว และเริ่มคิดถึงลูกๆ สามคน เพราะเมื่อก่อนแกคือร้านลูกๆ ห้ามปรามแกก็ไม่เชื่อดังการบรรยายในเรื่องสั้นว่า

...แกไม่ตายแล้วในตอนนี่ แต่ก็ไม่อาจกลับบ้านได้อีกเช่นกัน ชายชราเริ่มคิดถึงลูกๆ สามคนขึ้นมาทันที นี่หากแกไม่คือร้าน อยากจะมาหรือไม่ก็ ถ้าแกเพียงเอาไม้เท้าติดมือมาด้วย... มันก็คงไม่เกิดเรื่องเลวร้ายเช่นนี้

ลมฝนซัดมารุนแรง พุงปะทะตัวของชายชราจนไหววูบ แยกออกแรงยึดยอดไม้จนขาดครูดติดกำมือ และในครุนั้นช่างทำไม้เท้าปลิ้นได้กลิ่นเหม็นเขียวของยอดชุมเห็ดจนแทบสลัด...

("ไม้เท้า" : 61)

จากตัวอย่างดังกล่าวจะเห็นว่า ตอนจบเป็นตอนที่แฝงข้อคิดให้ผู้อ่านได้ขบคิด บางเรื่องจบแบบง่าย ๆ เข้าใจง่ายไม่ทิ้งปัญหาให้ขบคิด บางเรื่องให้คิดเตือนใจในเรื่อง *ไม้เท้า* สอนให้รู้ว่า ความประมาทเป็นบ่อเกิดแห่งความตาย ช่างทำไม้เท้าประมาทว่าชุมเห็ดออกดอกเป็นสัญลักษณ์ว่าฝนไม่ตกและประมาทไม่ยอมใช้ไม้เท้า เพราะคิดว่าตนแข็งแรงไม่ต้องพึ่งไม้เท้า สามารถเดินระหว่างบ้านกับร้านขายเหล่านั่นด้วยความชำนาญ หลับตาเดินก็ได้เพราะ

เดินอยู่ทุกวันไม่ต้องใช้ไม้เท้านำทาง แต่ในที่สุดเขาหลงทาง เมื่อน้ำท่วมบ่าจมนองไม่เห็นทาง ทั้งที่เขายืนอยู่ที่ตรงมุมเห็ด นั้นเอง

เรื่อง คนบนสะพาน จุดคลี่คลายของเรื่องนี้ คือ ชาวบ้านที่เดินขึ้นสะพานไปอัดแน่นอยู่บนสะพานต่างพากันลอยกลับไปหมดเหลือไว้แต่คนเลี้ยงวัวทั้งสอง และสะพานก็ขาดฝั่ง ทั้งคนทั้งวัวร่วงหล่นลงในวังน้ำวน จนมาถึงตอนจบ ดังนี้

เสียงคนบนฝั่งหวีดร้องยาวนาน...แล้วทุกอย่างก็จมหายไปได้สายน้ำวนกระดานสามสี่แผ่นลอยกระจายอยู่บนฟองน้ำพราวพราว

("คนบนสะพาน" : 52)

เรื่องสั้นของไพฑูรย์ ัญญา มีวิธีการจบเรื่องที่แตกต่างกัน จำแนกได้ดังนี้

2.5.1 จบด้วยความสุขสมหวัง คือ เมื่อเรื่องผ่านจุดเริ่มเรื่องเข้าสู่ตอนดำเนินเรื่องตัวละครจะพบปัญหา ข้อขัดแย้งมากมาย ตัวละครต้องพยายามแก้ปัญหานั้นให้จงได้ และเมื่อผ่านปัญหานั้นมาได้ ตัวละครจะพบกับความสุข สมหวัง ดังตัวอย่างเรื่องสั้นต่อไปนี้

เรื่อง ปลาตะเพียน เป็นเรื่องที่ตัวละครต้องต่อสู้กับปัญหาข้อขัดแย้งภายในที่รู้สึกไม่พอใจ "ยายซ้อย" และต่อสู้ดิ้นรนในการแก้ปัญหาตอนที่ทารกร้องแสบเสียงดิ้นรนอย่างรุนแรงแต่ปัญหาทั้งหมดเริ่มคลี่คลายลงเมื่ออนุญาตให้ "ยายซ้อย" เข้ามาปลอบเด็กทารกจนทารกหยุดร้องและหยุดดิ้น ต่อจากนั้นตัวละครทุกตัวพบกับความสุข สมหวัง เช่น ยายซ้อยมีความสุข เมื่อได้เข้ามาอยู่ดูแลเด็กทารกน้อยและไม่ถูกรังเกียจอีกต่อไป ส่วนแม่ของเด็กและลุงมีความสุข เมื่อทารกหยุดร้องและยิ้มอย่างมีความสุข ดังตอนจบของเรื่องต่อไปนี้คือ

วันเสาร์-อาทิตย์ ผมกับน้องสาวไม่ไปทำงาน ผมชอบมาซุกอยู่ข้างๆ เปลของเจ้าหนู นั่งดูยายซ้อยและน้องสาวเลี้ยงลูก เมื่อถึงตอนกลางวันซึ่งได้เวลาที่เจ้าหนูจะนอนหลับ ยายซ้อยจะจับแกลงเปลหาวย ปลอ่ยให้เจ้าหนูนอนจ้องปลาตะเพียนพวงใหญ่ จากนั้นค่อยไกวเปลช้าๆ พร้อมกับร้องเพลงกล่อมเบาๆ

ถ้าเนียงของยายซ้อยยังแหบแตรอยู่อย่างนั้น แต่ฟังแล้วเชือกเย็นและอ่อนโยนอย่างบอกไม่ถูก เสียงเพลงกล่อมเด็กดังสลับกับเสียงครางอืดอืดของเปลหาวย เป็นท่วงทำนองอันเพราะฟัง ในเวลานั้นผมรู้สึกคล้ายกับว่า วันเวลาแห่งวัยเยาว์ที่

เลยกลับไปนานแสนนานได้หวนกลับมาสู่ตัวผมอีกครั้งหนึ่ง บทเพลงกล่อมเด็ก อันเยือกเย็นและอ่อนโยนนั่น ทำให้ผมนึกถึงแม่ผู้ล่วงลับ ผมเห็นแม่นั่งอยู่ข้างๆ เปลหาวัย มือคอยจับสายเปลแกว่งไกวเบาๆ และรินหลังบทเพลงกล่อมเด็กให้ ไหลเอื่อยดุจดั่งสายน้ำในรางธาร

ผมค่อยๆ เคลิ้มหลับไปกับบทเพลงนั้นแต่เมื่อไหร่ก็ไม่รู้ แต่เมื่อตื่นขึ้นมาอีกที ก็เห็นยายซ้อยยังนั่งไกวเปลอยู่ดังเดิม เจ้าหนูก็หลับอุตุอยู่ในท่าเดิม ไม่ไกลกันนั้น น้องสาวของผมก็หลับพริ้มคาตะกร้าผ้าอยู่อีกคน

(“ปลาตะเพียน” : 176-177)

จากตัวอย่างนี้จะเห็นตอนจบที่ทุกคนมีความสุขจริง มีทั้งบทเพลงกล่อมเด็ก และคนฟังทุกคนพลอยเคลิบเคลิ้มหลับใหลไปด้วยความสุข การจบเรื่องแบบนี้ทำให้ผู้อ่านมีความสุข อิ่มเอมในอารมณ์ เรียกว่า เป็นไปตามความคาดหมายของผู้อ่าน

เรื่อง เกมหลอกเด็ก ตอนดำเนินเรื่อง "เด็กชาย" ต้องประสบปัญหา ข้อขัดแย้งเมื่อมีชายแปลกหน้ามาข่มขู่ ไม่ให้อาเภาน้ำอัดลมวางบนรางรถไฟเพื่อทำของเล่น เหตุการณ์ช่วงนี้ "เด็กชาย" ต้องต่อสู้ดิ้นรนจนปัญหาต่างๆ คลี่คลายลง เมื่อชายแปลกหน้า ยอมจากไปก็มาถึงตอนจบ เด็กชายก็ได้ทำของเล่นตามใจปรารถนา และมีความสุขสบายใจ ตอนจบของเรื่องดังนี้

คนแปลกหน้าสวมหมวก แล้วเดินช้าๆ ไปที่รางรถไฟ เขานั่งลงตรงตำแหน่ง ที่เจ้าหนูเคยนั่งเมื่อสักครู่ หยิบฝาขวดน้ำอัดลมขึ้นวางบนรางเหล็กเขาค่อยวาง มันลงทีละอันเว้นระยะเท่าๆ กัน แล้วกลับมาที่เดิม

เสียงหวูดรด่วนเที่ยวสามโมงครึ่งแว่วมาแต่ไกล แล้วค่อยๆ โผล่หัวสี่เหลี่ยม แถบส้มขึ้นเป็นจุดเล็กๆ สุดสายตา เจ้าหนูจ้องมองไปที่รางเหล็กสลับกับคนแปลกหน้า หัวรถจักรค่อยๆ โกล้เข้ามาทุกขณะ นายสถานีคนเดิมเดินออกมา อีกครั้ง ในมือมีธงสีเขียว แดง อยู่ข้างละอัน

"แกควรถอยออกมาอีกหน่อย "เขาเตือน" รด่วนมันแล่นเร็วยังกะพายุ มัน จะลากแกเข้าไปด้วยนะไอ้หนู"

"มะ มัน มันไม่ตกรางรีใจ" เจ้าหนูหันมาถามเร็วเร็ว หน้าตาแตกตื่นมากขึ้น ขบวนรด่วนควบตะบึงมาสนั่นหวั่นไหว ผ่านชานชลาอย่างไม่มีดี ทะยานลาก

โบกยาวเหยียดผ่านหน้าเจ้าหนูอย่างรวดเร็วเสียงลือเหล็กบดรางเหมือนแผ่นดินไหวเสียงลมอวลอยู่ กระซอกฝุ่นตลบอบอวล เจ้าหนูผงะลึมหันตัวทรุดนั่งหลับตาปี ขวานรุดผ่านเลยไป ทิ้งเสียงลมกัมปนาทและฝุ่นว่อนไว้เบื้องหลัง เจ้าหนูยืนจ้องเหม็งไปที่รางเหล็ก ตรงตำแหน่งซึ่งคนแปลกหน้า เรียงฝ่าขวดน้ำอัดลมไว้เมื่อครู่ แกเห็นแผ่นโลหะบางๆ สะท้อนแดดอยู่หว่างก้อนหินสองสามอัน หันกลับมาข้างหลังอีกทีคนแปลกหน้าหายไปแล้ว

(“เกมหลอกเด็ก” : 32-33)

จากตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่า เมื่อชายแปลกหน้าช่วยทำแผ่นโลหะให้โดยเอาฝ่าขวดน้ำอัดลมไปวางบนรางเหล็กให้ และท้ายที่สุดเด็กชายก็ได้แผ่นโลหะตามที่ตนต้องการ ก็ย่อมมีความสุข อันเป็นเรื่องธรรมชาติของเด็ก เมื่อได้ของเล่นที่ถูกต้องก็ย่อมมีความสุข

จะเห็นว่าตัวอย่างดังกล่าวที่ยกมา เป็นตอนจบของเรื่องสั้นของไพฑูรย์ รัชญา ที่จบแบบความสุขสมหวัง เป็นไปตามความคาดหมายของผู้อ่าน ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดของผู้อ่าน สร้างความพึงพอใจให้ผู้อ่านได้มาก สามารถดึงดูดใจผู้อ่านให้อยากอ่านเรื่องสั้นเรื่องอื่นๆ อีกต่อไป

2.5.2 จบด้วยความเศร้า ความผิดหวังหรือความตาย คือ เมื่อผ่านตอนเริ่มเรื่องเข้าสู่ตอนดำเนินเรื่อง ซึ่งตัวละครต้องประสบกับความยุ่งยากในการที่จะแก้ไขปัญหา หรือสถานการณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อถึงจุดวิกฤต ผู้แต่งได้ผูกปมปัญหาที่ตัวละครไม่สามารถแก้ปัญหาได้จนในที่สุดต้องพบจุดจบแบบโศกนาฏกรรม หรือความเศร้าสลดใจ หรือความผิดหวัง ซึ่งอาจเป็นการจบแบบพลิกความคาดหมายของผู้อ่าน หรือจบแบบธรรมดาตามความคาดหมายของผู้อ่านก็ได้

เรื่องสั้นของไพฑูรย์ รัชญา เมื่อถึงจุดสุดยอดของเรื่องแล้วจบเลย ซึ่งบางเรื่องจบแบบให้ข้อคิด บางเรื่องจบด้วยความตาย วิธีการจบแบบต่างๆ นี้ ทำให้ผู้อ่านเกิดความประทับใจ ดังตัวอย่างเรื่องสั้นของไพฑูรย์ รัชญา ต่อไปนี้

เรื่อง คนบนสะพาน เริ่มเรื่องด้วยการแนะนำตัวละคร อุปนิสัยใจคอและอาชีพ แล้วจึงผูกปมปัญหาคืบคลานโดยให้คนเลี้ยงวัวชนสองคนงูวัวของตนมาเผชิญหน้ากันกลางสะพาน เรื่องดำเนินไปด้วยการโต้เถียงของคนเลี้ยงวัวชนทั้งสองคน และคนที่ต้องการจะข้ามสะพานจนถึงจุดวิกฤต ต่างคนต่างไม่ยอมถอยหลังเกรงว่าจะเสียศักดิ์ศรี วัวก็ดันเพื่อที่จะต่อสู้กัน จนในที่สุดทั้งคนทั้งวัวต้องพบจุดจบคือ ความตาย แต่ผู้แต่งมิได้บอกตรงๆ คงปล่อยทิ้งไว้ให้ผู้อ่านคิดเอาเอง ดังข้อความบรรยายว่า

"ไอ้ย" เสียงร้องอย่างเจ็บปวดดังขึ้นพร้อมกัน คนบนฝั่งเอามือปิดตาด้วยความหวาดเสียว เสียงเขาวัวกระแทกกัน ดังสนั่นเหมือนเสียงฟ้าผ่า สะพานไหวโยกเอียงหงาย ร่างของพวกเขาทิ้งสองทรุดลงไปกองอยู่ระหว่างคมเขาวัว แล้วฉับพลันนั้นลวดสะพานข้างหนึ่งก็ขาดผึงสะพานเอียงกระแทกเร่ลงฟาดผิวน้ำ ทั้งคนทั้งวัวหล่นตุ้มลงในวังน้ำวน

เสียงคนบนฝั่งหวีดร้องยาวนาน แล้วทุกอย่างก็จมหายไปใต้สายน้ำวนกระดานสามสี่แผ่นลอยกระจายอยู่บนฟองน้ำพรวยพราย

("คนบนสะพาน" : 52)

เรื่องนี้จะด้วยความเศร้าสลดใจ และให้ข้อคิดว่า การเอาชนะกะดานกันโดยขาดเหตุผลไม่ทำให้เรื่องทุกอย่างกลืนหายไป ในทางที่ดีมีแต่จะสร้างความวิบัติฉิบหาย ในที่สุดก็จะไม่เหลืออะไรเลย เรื่องนี้ถึงแม้ผู้แต่งมิได้ชี้ชัดว่าจบด้วยความตาย แต่จากคำบรรยายชี้ให้เห็นว่า เมื่อทั้งคนและวัวหล่นตุ้มลงไป ในวังน้ำวนนั้นมีเพียงไม้กระดานสองสามแผ่นเท่านั้นที่ลอยขึ้นมาได้ นั่นแสดงว่า คนกับวัวไม่สามารถลอยขึ้นมาได้ ก็ต้องจมนอยู่ใต้น้ำและทำให้ผู้อ่านทุกคนต้องเข้าใจว่าทั้งคนทั้งวัวตายแน่นอน ซึ่งก็เป็นไปตามความคาดหมายของผู้อ่านคือเมื่อได้อ่านจุดวิกฤตมาแล้ว ก็คาดว่าสะพานต้องขาดแน่นอน

เรื่องลูกชายคนชรา ผู้แต่งผูกปมให้ "ยะผาด" เกิดมาเป็นลูกชายคนชรา สกปรก ลูกชวบ้านรังเกียจ จึงเป็นข้อขัดแย้งที่ทำให้ยะผาดต้องแก้ปัญหาได้อย่างเคร่งเครียด เมื่อเขารักกับ "ฟาติมะ" ลูกสาวของ "สุเหลาะ" ซึ่งเกลียด "วะเล็น" พ่อของยะผาดเป็นกำลังอยู่แล้ว ทั้งสองจึงถูกกีดกัน โดยสุเหลาะบังคับให้ฟาติมะ แต่งงานกับชายอื่นที่ตนไม่รัก ดังนั้น ฟาติมะจึงแก้ปัญหาให้ตัวเองกับยะผาด โดยการผูกคอตาย เรื่องจึงจบลงด้วยการตายของฟาติมะและสุเหลาะกลายเป็นคนสติเฟื่อง ส่วนวะเล็นกับยะผาดเก็บตัวอยู่ในสวนยางพารา ไม่พบปะพูดจากับใครอีก ดังข้อความตอนหนึ่งว่า

"เสียบเสียบทีเถอะ... เสียบเสียบที" ลูกชายของวะเล็นตะโกนก้องทั้งสวนยางแต่วะเล็นยังคงส่งเสียงแปลกประหลาดนั้น ไม่ยอมหยุด

ลูกชายคนชราไม่อาจห้ามพ่อของเขาได้ เขาไม่อาจหยุดยั้งเสียงที่บาดเคือง

ความรู้สึกนั้นได้

สิ่งที่ทำได้ก็คือ ทิ้งตัวลงนอนฟังพากับพื้นดินและร้องไห้

(“ลูกชายคนขวา” : 140)

จากตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นลักษณะอาการของคนที่ผิดหวังอย่างรุนแรง เรื่องนี้จบด้วยความตาย ความเศร้าโศกเสียใจ เพราะตัวละครถือเอาความรักเป็นใหญ่ ประกอบกับพ่อแม่ไม่เข้าใจลูกเรื่องนี้จึงให้ข้อคิดแก่ผู้อ่านทุกวัย

เรื่องเรือปลาที่ขวิดท้าย เป็นเรื่องที่จบด้วยความผิดหวัง โดยผู้แต่งได้สร้างปมปัญหา ข้อขัดแย้งระหว่างวัยและระหว่างกาลเวลา อดีตและปัจจุบัน คือ ในอดีตที่ผ่านมาตัวละคร “เผ่าหมืด” เป็นผู้ที่สามารถออกทะเลจับปลาได้ที่ละมากๆ จนทุกคนในหมู่บ้านยอมรับและเผ่าหมืดยังคงคิดว่าทะเลในปัจจุบันก็เช่นเดียวกับในอดีต เขาจะต้องจับปลาได้มากเช่นเดียวกัน ทั้งที่ลูกชายและเพื่อนบ้านช่วยกันห้ามปราม แต่เผ่าหมืดยังคือวันจะออกไปจับปลาเพื่อแสดงให้เห็นแก่รุ่นหลังได้เห็น แต่แล้วเผ่าหมืดก็ต้องประสบปัญหายุ่งยากจากภัยธรรมชาติ ในที่สุดเผ่าหมืดก็พบกับความผิดหวัง และอับอายอย่างรุนแรง เมื่อเขาไม่ได้ปลาเลยสักตัว เผ่าหมืดจึงเลิกออกทะเลจับปลาดังแต่นั้นมา ดังข้อความตอนหนึ่งบรรยายว่า

...ทะเลวันนี้ไม่มีปลาเสียแล้วจริงๆ แล้วนี่แกจะนำเรือเข้าฝั่งได้อย่างไรกัน แกจะเอาหน้าใบเก่าๆ นี้ไปไว้ที่ไหน และแกจะตอบคำถามของเพื่อนบ้านได้อย่างไรไม่เคยเลยที่คนอย่างเผ่าหมืดจะนำเรือเปล่าเข้าฝั่ง แต่เรือปลาที่ขวิดนี้มันว่างโหวงและมากมายด้วยบาดแผลเสียนี้กระไร...ผู้เผ่าแข็งใจออกเรือมุ่งหน้าคืนฝั่งแถวทิวมะพร้าวและบ้านเรือนยังโพนโกล ระลอกคลื่นย่อนยอกจนเรือยวบ ลูกเก่าผ่านไปลูกใหม่มาแทนที่ไม่สิ้นสุดไม่ขาดสาย ทะเลยังคงอยู่อย่างนี้ชั่วนาตาปี ทะเลยังไม่เปลี่ยนสี ถ้ามันจะเปลี่ยนไปบ้างก็ตรงฝั่งปลาที่เคยชุกชูนั่นแหละ ลดลงไม่เหลือเหลือ จริงสิ... ไข่สะมะแอมันว่าไว้ไม่ผิดนัก

"ทะเลวันนี้ไม่เหมือนเมื่อก่อนอีกแล้ว..." มันพูดถูกนัก มันไม่คิดหรอกที่พาเรือไปหาปลาเสียไกลลิบ คนอื่นๆ ก็ไม่คิด ทุกคนทำตามเหตุการณ์ที่เปลี่ยนไปแต่แกสิ... แกเป็นฝ่ายผิด เรือปลาที่ขวิดท้ายของแกมันควรจะผ่านมาแต่ครั้งโน้นแล้ว...

"ภูมันเหมือนคลื่นลูกเก่า อ่อนแรงจะสาดซัดเสียแล้วไอ้เด็กพวกนั้นมันเหมือนคลื่นใหม่ คลื่นที่มาพร้อมกับหัวลมนอกต้นเดือนสิบสอง... ทะเลไม่ต้องการคนอย่างกูอีกแล้ว..."

แต่หมัดรำพึงกับผีน้า ก่อนจะนำเรือเที่ยวสุดท้ายในชีวิตคืนเข้าฝั่ง

("เรือปลาเที่ยวสุดท้าย" : 135-136)

จากตัวอย่างข้างบนนี้แสดงว่า เรื่องนี้จบด้วยความผิดหวัง และให้ข้อคิดว่าสรรพสิ่งในโลกย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ไม่มีอะไรคงที่แน่นอนเหมือนทะเลในเรื่องนี้ในอดีตมีฝูงปลาชุกชุม ปัจจุบันแทบไม่มี บางครั้งทะเลดูเงียบสงบราบเรียบ บางครั้งเกิดพายุคลื่นลมแรงจนสามารถคร่าชีวิตผู้คนได้ เป็นต้น

นอกจากนี้เรื่องสั้นเรื่องอื่นๆ ของไพฑูริย์ รัชญา ที่จบด้วยความตาย ความเศร้า สลดใจ ความผิดหวัง ได้แก่ เรื่อง เพื่อนบุญย์ รถไฟที่ผ่านเลย ตำนานกลวง แม่น้ำ และคนป่าบนภูเขา เป็นต้น

การวางโครงเรื่อง เป็นตัวกำหนดการดำเนินเหตุการณ์ในเรื่อง โครงเรื่องเปรียบเสมือนกรอบที่นักเขียนกำหนดขึ้นเพื่อเขียนเรื่อง ดังนั้น การเขียนเรื่องสั้นจะดีหรือจะบรรลุวัตถุประสงค์ของผู้แต่งหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการวางโครงเรื่องของผู้แต่ง

ผลการศึกษาเรื่องสั้นของไพฑูริย์ รัชญา พบว่า โครงเรื่องเรื่องสั้นของ ไพฑูริย์ รัชญา ส่วนใหญ่เป็นลักษณะโครงเรื่องแบบเก่า เพราะส่วนใหญ่ตัวละครเอกเป็นผู้เผชิญหน้ากับเหตุการณ์ที่เรียกว่า "จุดวิกฤต" และแก้ไขปัญหาคือขัดแย้งนั้นๆ และโครงเรื่องยัง ประกอบด้วย โครงสร้าง 5 ขั้นตอนด้วยกัน คือ

1. การเริ่มเรื่อง ไพฑูริย์ รัชญา ใช้วิธีการเริ่มเรื่อง 2 ลักษณะ คือ การเริ่มเรื่องแบบเรียงลำดับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นตามปฏิทิน และการเริ่มเรื่องแบบย้อนเหตุการณ์กลับไปกลับมาการเริ่มเรื่องสั้นของไพฑูริย์ รัชญา เป็นวิธีการเริ่มเรื่องที่ช่วยให้เรื่องน่าอ่าน สามารถดึงดูดใจผู้อ่านให้ติดตามอ่านต่อไป

2. การดำเนินเรื่อง ไพฑูริย์ รัชญา ดำเนินเรื่องโดยกำหนดให้ตัวละครเอกต่อสู้ดิ้นรนเพื่อที่จะแก้ไขปัญหายุบสรรคต่างๆ ที่เกิดขึ้น เหตุการณ์ดำเนินไปเรื่อยๆ จนถึงจุดวิกฤตและถึงจุดจบของเรื่อง

3. จุดวิกฤตของเรื่อง ไพฑูริย์ รัชญา สร้างจุดวิกฤตโดยให้ตัวละครประสบเหตุการณ์

กับขัน ตื่นเต้น หวาดเสียวจนถึงขีดสูงสุด ซึ่งเป็นจุดที่ทำให้ผู้อ่านตึงเครียด ตื่นเต้น และหวาดเสียวจนถึงขีดสูงสุดด้วย เพราะไม่สามารถทราบได้ว่าผลลัพธ์จะออกมาเช่นไร

4. จุดคลี่คลายของเรื่อง เป็นตอนที่สืบเนื่องมาจากจุดวิกฤต ซึ่งไพฑูรย์ ัญญาสามารถคลี่คลายความตึงเครียดให้ผู้อ่านได้ผ่อนคลายได้ โดยกำหนดให้ตัวละครแก้ปัญหาได้ และพบกับความสุขในตอนจบ บางเรื่องตัวละครแก้ปัญหาไม่ได้แต่พบจุดจบตามความคาดหมายของผู้อ่าน ช่วยให้อ่านผ่อนคลายลงได้เช่นกัน

5. จุดจบของเรื่อง ในเรื่องสั้นของไพฑูรย์ ัญญา มีการจบเรื่องแบบมีความสุข จบแบบทิ้งปัญหาให้ผู้อ่านเก็บไปคิด และจบแบบโศกนาฏกรรม เป็นต้น

แก่นเรื่องหรือสาระของเรื่อง

นักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของสารัตถะไว้ว่า สารัตถะ คือ แนวคิดหรือสาระสำคัญของเรื่องที่ผู้แต่งต้องการสื่อมายังผู้อ่าน สารัตถะไม่ใช่เนื้อเรื่องหรือโครงเรื่อง แต่เป็นสาระสำคัญของเรื่องที่ปรากฏอยู่ตั้งแต่ต้นจนจบเรื่อง เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเป็นจริงของชีวิตที่ผู้แต่งต้องการสื่อเพื่อให้อ่านได้เกิดความหยั่งรู้ ความเข้าใจและเป็นคติเตือนใจ แก่นเรื่องแสดงแนวคิดในด้านต่างๆ

เรื่องสั้นโดยทั่วไปมีแก่นเรื่องเพียงแก่นเดียว มุ่งแสดงทัศนะ หรือข้อคิดหลักแง่ใดแง่หนึ่งของชีวิตมนุษย์เพียงอย่างเดียว (เจือ สตะเวทิน, 2510 : 28)

เรื่องสั้นของไพฑูรย์ ัญญา ส่วนใหญ่เป็นเรื่องสั้นแนวใหม่ที่ผู้แต่งได้แสดงทัศนะหรือข้อคิดไว้ในเรื่อง ไพฑูรย์ ัญญา ได้สะท้อนภาพชีวิตชนบทเกี่ยวกับความยากจน การประกอบอาชีพ การศึกษา และการต้องประสบภัยธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เรื่องสั้นทั้ง 45 เรื่อง สามารถจำแนกสารัตถะของเรื่องได้ดังนี้

1. สารัตถะที่แสดงความผันแปรของคุณค่าของอุดมการณ์

สารัตถะที่แสดงให้เห็นถึงความยึดมั่นในอุดมการณ์คือ การแสดงแนวคิดสร้างสรรค์ สังคม ความรักชาติบ้านเมือง รักความถูกต้อง ยุติธรรม รักความเป็นประชาธิปไตย สิ่งต่างๆ เหล่านี้ ไพฑูรย์ ัญญา ใช้วิธีเล่าเหตุการณ์และเรื่องราวที่ตนได้ประสบพบเห็นมาผสมสอดแทรกแนวคิดของตนเข้าไปในเรื่อง โดยให้ตัวละครที่เรียกตัวเองว่า ผม ฉันทน์ หรือข้าพเจ้า พุดถึงตัวละครอีกตัวหนึ่ง หรือเล่าเหตุการณ์ต่างๆ ที่พบเห็น ทำให้เรื่องมีคุณค่าอ่านยิ่งขึ้น

ได้แก่ เรื่อง แผ่นดินของเขา ความตายในเดือนตุลาคม และเมื่อคืนมีคนออกไปข้างนอก
ดั่งตัวอย่าง

เรื่อง แผ่นดินของเขา สารัตถะของเรื่อง คือ ความยึดมั่นที่สวนทางกับความ
เป็นจริงคือ กลุ่มนักศึกษาที่มีอุดมการณ์ที่จะเผยแพร่ประชาธิปไตยไปสู่หมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ
แต่กลับพบว่า หมู่บ้านนั้นเป็นหมู่บ้านที่ไม่มีกฎหมายคุ้มครองผู้คนอยากถึงกับต้องฆ่ากัน
เพื่อแย่งชิงอาหาร ดังนั้นกลุ่มนักศึกษา คิดว่ายากที่จะเข้าไปเผยแพร่ จึงล้มเลิกอุดมการณ์
นั้นเสีย ตัวอย่างที่ครูจรรลพุดกับนักศึกษาว่า

"คุณรู้มั๊ย ที่นี้ปิ่นมีมากพอๆ กับหาหน่อไม้ไผ่ และคนที่นี้ก็ยังปิ่นเป็นกันทุกคน
อย่าพูดถึงปิ่นลูกของธรรมดาๆ เลย อาร์กา เอ็มสลิทก หรือต่อให้อาร์พีจีแต่นั้น
มันพวกเขาผมนะรี ดีแต่จับซอล์ก็เท่านั้น" "มันเป็นอย่างนี้จริงๆ" เขาพูด "ผม
ลืมนบอกไปว่าคนที่นี้เขาเคยเป็นทหารกันมาก่อนก็ทหารป่าไงล่ะ... แต่ปิ่นมันก็
นานมาแล้ว ตอนนี้พวกเขาว่างปิ่นกันหมดแล้ว คุณเคยได้ยินคำว่า "ผู้ร่วมพัฒนา
ชาติไทย" มั๊ย ที่นี้เป็นที่ที่ทางการจัดสรรให้พวกเขาอยู่ มันเป็นหมู่บ้านที่ระยำ
สิ้นดีนั่นแหละ..."

(“แผ่นดินของเขา” : 81-82)

เรื่อง ความตายในเดือนตุลาคม สารัตถะของเรื่องคือ ความไร้ค่าของอุดมการณ์
ของนักศึกษาที่แม่สละชีวิต โดยการเชือดคอตัวเองตายเพื่อให้นายกรัฐมนตรีนายถนอม ออก ก็ไร้ผล
คนส่วนมากไม่ได้ร่วมรู้สึกกับเขาเลย ในขณะที่บางคนฉวยโอกาสหาผลประโยชน์ให้ตัวเอง
อย่างหน้าตาเฉย ดั่งตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

...เวลาที่ด้านหนึ่งมีม้านั่งวางไว้ ข่าจากหนังสือพิมพ์บอกว่าก่อนลงมือฆ่าตัวตาย
เด็กหนุ่มคนนั้นนั่งซึมอยู่บนม้านั่งเป็นเวลานาน นิสิตปริญญาโท ให้ความเห็นว่า
เขาคงนั่งตรึกตรองว่าจะฆ่าตัวตายดีหรือไม่ ตลอดเวลากลุ่มผู้ประท้วงรัฐบาลก็
ผลัดกันมาพูดโจมตีด้วยถ้อยคำดูเด็ดเดี่ยวร้อน ด้านล่างก็มีผู้คนออแน่ม ไท
จะพวกพ่อค้า แม่ขาย ที่มาปักหลัก ขายอาหารและเครื่องดื่ม ไทจะเด็กขาย
ปลาหมึกย่าง และลูกชิ้นปิ้ง ไทจะพวกที่ขายหนังสือพิมพ์เก่าให้คนปูรองนั่ง
นั่นอีกบรรยากาศโดยทั่วไป ก็เหมือนที่นิสิตปริญญาโทให้ข้อสังเกตนั่นแหละ

"...เหมือนการแสดงคอนเสิร์ตของนักร้องยอดเยี่ยม..." คำพูดนี้เองที่ทำให้เพื่อน
 ของผมหยุดหงิดขึ้นมาทันควัน...เขายืนยันว่า นิธิปรีชญาทิพุดพล่อยๆ และ
 เป็นพวกบ้าคอนเสิร์ตจนขึ้นสมอง

(“ความตายในเดือนตุลาคม” : 27)

ตัวอย่างทั้งสองตัวอย่าง แสดงให้เห็นว่าอุดมการณ์กลายเป็นสิ่งไร้ค่าสำหรับยุคที่มี
 ข่าวสารแพร่สะพัด แต่ไร้จิตสำนึกทางสังคม

2. สารัตถะที่แสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้คนที่ถูกระแสดังคม และสภาพแวดล้อมบีบคั้น

สารัตถะที่แสดงให้เห็นถึงสภาพชีวิตของผู้คนที่ถูกระแสดังคมและสภาพแวดล้อม
 บีบคั้น คือ สารัตถะที่แสดงให้เห็นช่องทางระหว่างคนจนคนรวย คนรวยกว่ามักเอาเปรียบ
 คนจน คนจนต้องมีชีวิตอยู่ในสังคมอย่างแร้นแค้น ทุกข์ทรมานสิ้นหวัง สังคมรังเกียจ ผู้แต่งใช้
 กลวิธีเสนอนภาพเหล่านี้ โดยการสร้างปมปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ที่มีสถานะ
 ต่างกัน ขัดแย้งกัน โดยฝ่ายหนึ่งได้เปรียบอีกฝ่ายหนึ่งเสียเปรียบ ได้แก่ สารัตถะของเรื่อง
 คนต่อนก ในที่สาธารณะและถูกต้องตามกฎหมาย ลูกชายคนชวาและประตูปานที่ปิดไว้
 เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

เรื่อง คนต่อนก สารัตถะของเรื่องแสดงให้เห็นความเอาเปรียบของคนรวย
 โดยการใช้อำนาจเงินบีบบังคับเอาในสิ่งที่ตนต้องการ และคนจนต้องยอมเสียเปรียบเพราะ
 ความจำเป็นอย่างเช่น ญามีนท์กับเจ้าแก้ง ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

"เอาอย่างนี้ก็แล้วกันนะอาบั้ง" เจ้าแก้งเหิงพูดขึ้นหลังจากที่เงียบไปนาน "ลื้อ
 ฟังนะอื้อจะให้ลื้อหำร้อย แต่ลื้อต้องเอานกต่อตัวนั้นมาให้อื้อเอาตัวอื่นไม่ได้นะ
 ลื้อตกลงไหม" พุดจบเจ้าแก้งก็ชักเอาธนบัตรใบละร้อยออกมากรีดเล่นปีกหนึ่ง
 ท่ามกลางความตะลึงงันของญามีนท์ อย่างไรก็ตามแต่หำร้อยเลยสักสองพันญามีนท์
 ก็ไม่ยอมขาย นกบินหลาดงตัวนั้นคือชีวิตของญามีนท์ก็ว่าได้ ถ้าเขาขายไปก็
 เท่ากับว่าเขาหมดทางหากินเท่านั้นเอง

ญามีนหันมองดูเงินในมือของเค้าแก้ด้วยความยุ่งยาก สับสน ภาพของลีเมาะห์
ค่อยๆ พร่ามัวขึ้นในความคิดคำนึงอีกครา ภาพของนกคู่ชีวิตตามมาสลับกัน
แว่วเสียงขานขันของมันอยู่ในหูชัดเจน แล้วในที่สุดเขาก็หลุดคำพูดออกมา
แผ่วๆ

"ตกลงเค้าแก้... พรุ่งนี้จะเอานกมาให้"

(“คนต่อนก” : 61)

ตัวอย่างนี้แสดงให้เห็นว่า เค้าแก้จูงยากได้นกต่อตัวนั้นมาก เมื่อเห็นว่าญามีนหันกำลัง
กำลังเดือดร้อนต้องการเงินไปรักษาลีเมาะห์ภรรยาของเขา เค้าแก้จึงบีบบังคับและกดราคา
ซื้อนกในราคาที่ถูกลงๆ และญามีนหันก็จำใจจำยอมขายนกไปในราคาที่ต่ำกว่าที่เขาไม่เคยคิด
มาก่อน ซึ่งเป็นกรเลียบเปรียบให้เค้าแก้

เรื่อง ในที่สาธารณะและถูกต้องตามกฎหมาย สวรรค์ของเรื่องแสดงให้เห็นถึง
สภาพชีวิตของหญิงสาวที่ถูกกระแสดังคมและสภาพแวดล้อมผลักดันบีบบังคับ เอารัดเอาเปรียบ
โดยการเชิญไปสัมภาษณ์ออกรายการทางสถานีโทรทัศน์ ให้ประชาชนทั่วประเทศได้รับทราบ
เกี่ยวกับเหตุการณ์ตึกถล่ม การสัมภาษณ์นั้นคล้ายจะเปิดโปงเรื่องน่าอับอายของหญิงสาวเป็น
การชี้หน้าให้มวลชนคิดว่าเกิดเรื่องราวผิดศีลธรรมขึ้นในขณะที่หญิงสาวผู้นั้นติดอยู่ในตึกเพียง
สองต่อสองกับชายหนุ่มอีกคนหนึ่ง เรื่องนี้เป็นการเอาเปรียบกอบโกยผลประโยชน์โดยปราศจาก
จรรยาบรรณต่อผู้ประสบชะตากรรมที่เป็นผู้หญิงผู้นำสงสาร ภายหลังจากให้การสัมภาษณ์
เสร็จสิ้นลงคนรักของหล่อนก็ตีจากไป หล่อนต้องสูญเสียคนรักและชื่อเสียง ดังบรรยากาศ
และเหตุการณ์การสัมภาษณ์ตอนหนึ่งว่า

"เขาทับร่างคุณอยู่" พิธีกรหนุ่มแทรกขึ้น

"อะ" ถึงตอนนี้หล่อนเห็นพิธีกรหนุ่มหันไปสบตากับผู้ช่วยของเขาก่อนจะ
หันไปมองกล้องครู่หนึ่ง จากนั้นจึงกลับมาถามต่อ

"เขา... เอ้อ... เขาทำอะไรคุณบ้าง"

"เขาทำอะไรบ้าง" หล่อนทวนคำถามอย่างงุนงง

"เอ้อ...คือ หมายความว่า คุณอยู่กันลำพังสองคน แล้วเขาก็เป็นชายหนุ่ม
คุณเองก็เป็นหญิงสาว และเอ้อ... สวยด้วย อีกอย่าง...ขอโทษนะครับ คุณอยู่
ในชุดพนักงานของโรงแรม คือผมไม่ได้เจตนาหรอกครับ ผมเข้าใจว่าชุดแบบนั้น

มันค่อนข้างสั้นและรัดรูป และจากภาพที่พวกเราได้เห็นตอนที่คนไปช่วยคุณขึ้นมา
เสื้อผ้าของคุณมันขาดกระรุ่งกระรังไปหมดคือ มันเป็นอะไรที่..."

(“ในที่สาธารณะและถูกต้องตามกฎหมาย” : 116)

เรื่อง ลูกชายคนชวา สารัตถะของเรื่องแสดงให้เห็นว่า ชีวิตของชายหนุ่มนามว่า
"ยะผาด" และชีวิตของหญิงสาวคือ "ฟาติมะ" ถูกกระแสน้ำบีบคั้นจนต้องฆ่าตัวตาย ฟาติมะ
ฆ่าตัวตายเพราะถูกกีดกันมิให้แต่งงานกับยะผาด และถูกบังคับให้แต่งงานกับชายอื่นที่เธอไม่รัก
ทั้งนี้เพราะทุกคนรังเกียจที่ยะผาดเป็นลูกชายคนชวาที่สกปรก ดังตัวอย่างตอนหนึ่งว่า

"ถ้าเรายังอยู่อย่างหวังว่าไอ้ยะผาดจะได้ฟาติมะ" สุเหลาะประกาศแล้วร่างสันหัด
ของแกยืนเด่นอยู่กลางร้านน้ำชาของบังฝีน คำประกาศของสุเหลาะได้ยินกันไปทั่ว
ได้ยินถึงเพิงขายขนมครกของป้าคะ...

แต่แล้วในเช้าวันหนึ่งเราได้ข่าวของฟาติมะ ลางร้ายของวะเส็นเป็นจริงขึ้นมา
อีกครั้งแล้ว ข่าวนั้นทำให้คนตกตะลึงไปทั้งหมู่บ้าน เธอตายเสียแล้ว ฟาติมะ
ผูกคอตายเสียแล้ว เพื่อหนีการวิวาห์...

...ยะผาดยังมีชีวิตอยู่...ไม่มีใครรู้ว่าเกิดอะไรขึ้นบ้างกับพ่อลูกคู่นั้นไม่มีใคร
อยากรบกวนและไปต่อแยะกับพวกเขา แต่ฝันร้ายไม่ได้จบลงเพียงแค่นั้น สุเหลาะ
นั้นต่างหากที่มีอันเป็นไปเสียแล้ว การสูญเสียครั้งนั้นมันยิ่งใหญ่และรุนแรงเกินกว่า
ที่หัวใจรันทดของสุเหลาะจะรับได้...

(“ลูกชายคนชวา” : 131-140)

ตัวอย่างดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นสารัตถะของเรื่อง คือชีวิตมนุษย์ที่ถูกกระแ
สสังคมบีบคั้นผลักดันให้มีอันเป็นไปทั้งสิ้น บางชีวิตถูกสังคมเอารัดเอาเปรียบ บางชีวิตถูกสังค
มรังเกียจไม่ยอมรับจนไม่สามารถอยู่ในสังคมอย่างมีความสุขได้ บางชีวิตถูกสังคมบีบคั้นบังคับ
ให้ต้องลำบาก อาจกล่าวได้ว่าผู้แต่งสะท้อนให้เห็นว่า สังคมไม่ยุติธรรม

3. สารัตถะที่แสดงให้เห็นถึงความเห็นแก่ตัวของมนุษย์

สารัตถะแนวนี้แสดงให้เห็นถึงการเอารัดเอาเปรียบ การกดขี่กัน การใช้อำนาจใน
ทางผิดๆ อันก่อให้เกิดปัญหาทางสังคมขึ้น ไพบูรย์ ชาญญา ได้สะท้อนให้เห็น โดยใช้บท

สนทนาโต้ตอบกันของตัวละครที่มีความขัดแย้งกันเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้อ่านเห็นความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ชัดเจนขึ้น เช่น เรื่อง การมาเยือนของรัฐบาล แม่น้ำ และระหว่างมือกลางวัน ดังตัวอย่าง

เรื่อง การมาเยือนของรัฐบาล สารัตถะของเรื่องแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลเป็นผู้มีอำนาจอยู่ในมือ แต่กลับใช้อำนาจในทางที่ผิด ใช้อำนาจข่มเหงประชาชน ทำให้ประชาชนเดือดร้อน ดังเช่น ที่รัฐบาลพูดกับประชาชนว่า

"นายกำลังทำลายรัฐบาล" มีเสียงข่มขู่ดังขึ้นอีก "นายมองรัฐบาลเป็นอะไรถึงได้แสดงอาการเช่นนี้"

"แต่รัฐบาลนั้นต่างหากที่กำลังรังแกประชาชน" ชายวัยกลางคนพูด

"ไหนนายว่ายังไงนะ รัฐบาลรังแกประชาชนรี... นายว่ารัฐบาลรังแกประชาชนงั้นรี"

ต่อจากนั้นชายวัยกลางคนชกเบรียงเข้าที่ใบหน้าของรัฐบาลหมัดเดียวทำให้รัฐบาลหน้าหงาย แล้วเขาก็รีบออกไปจากร้านนั้น

"จับตัวมันไว้" รัฐบาลตะโกน "จับตัวมันเดี๋ยวนี้"

...เขาตะโกนพร้อมกับคว้าปืนไปถือไว้อย่างรวดเร็ว... เสียงระเบิดจากกระบอกไอนั้นยังคงดังตื้อบ เขาคงรำมันจนหมด พอเสียงอันบ้าคลั่งเงียบลงเราได้ยินเสียงโตะเก้าอี้ล้มคว่ำระเนระนาด เสียงแก้ว เสียงขวดตกแตกเปรี๊ยะปรี๊ยะ พอผมกับตาเฒ่าโง่หัวขึ้นมามากก็ก็ไม่เห็นเงาร่างของรัฐบาลเสียแล้ว

ไพฑูรย์ เล่าเรื่องต่อไปว่า ความเสียหายทั้งหมดเจ้าของร้านบอกว่า สองพันบาท และจะคิดค่าเสียหายกับประชาชนที่ยังอยู่ในร้าน ส่วนรัฐบาลผู้ก่อเหตุได้หายตัวไปแล้ว ทั้งความเดือดร้อนเสียหายไว้ให้ประชาชน (การมาเยือนของรัฐบาล : 72-73)

เรื่อง แม่น้ำ สารัตถะของเรื่องนี้แสดงให้เห็นถึงความคดโกง ความไม่ซื่อตรงซึ่งทำให้เกิดปัญหาภายหลัง คือคนถีบสามล้อรับจ้างเก็บกระเป๋ากลับของผู้โดยสารได้และในกระเป๋ามีของมีค่ามาก เขาเกิดความโลภอยากได้จึงเอากระเป๋าไปซ่อนไว้ใต้น้ำในแม่น้ำใกล้ที่ที่เขาอาศัยอยู่ เมื่อเจ้าของกระเป๋ามาทวงถามขอกคืน เขากลับปฏิเสธว่าไม่ได้เอากระเป๋าไป ซึ่งแสดงถึงการคดโกงให้เห็นชัดเจน ดังตัวอย่างตอนหนึ่ง ผู้จัดการโรงแรมพูดกับสามล้อว่า

"แกลงเอากระเป๋าใบนั้นมาคืนเสียดี" ผู้จัดการหนุ่มเริ่มเรื่อง
 "ข้าจะเอามาให้ ถ้าข้าเป็นคนเอาไป" เขาพูดเรียบๆ
 "แกลงพูดว่าลืมเอามา น่าจะถูกกว่า" คนร่างใหญ่แสร้งยิ้ม
 "เมื่อข้าพูดคำไหนก็หมายความว่าคำนั้น" เขาสวนตอบไปในน้ำเสียงคงเดิม...
 เขาแค้นเสียงหัวเราะอีกครั้ง จ้องหน้าคนทั้งสามสลับกันไป
 "สามล้อที่ส่งคนเข้าโรงแรมมีตั้งหลายคัน ถึงข้าจะเป็นคนส่งไอ้ฝรั่งคนนั้น
 แต่ข้าก็ไม่ได้เอากระเป๋าใบนั้นมา"
 "มีคนอื่น" "แกรี่เปล่า" เขาถามเจ้าคนร่างยักษ์
 "ถ้าข้าเห็น แกรี่คงไม่ต้องต่อสังขารมาที่นี่หรอก"
 "แกลงมาเถอะ...เอามันไปซ่อนที่ไหน รับรองฉันจะจ่ายเป็นค่าไถ่" ผู้จัดการ
 หนุ่มพูดอีก "อย่าให้ฉันเอ่ยชื่อเลยว่ามีใครรู้เห็น แต่บอกได้ว่าการกระทำของแก
 ไม่เป็นความลับ"

("แม่น้ำ" : 69)

4. สารัตถะที่แสดงความเชื่อในแง่โศกศาสตร์และค่านิยมเก่า

เรื่องสั้นของไพฑูรย์ ธีัญญา ได้สะท้อนให้เห็นความเชื่อในเรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ และค่านิยมเก่าที่คนไทยบางกลุ่มยึดถือกันมานานไม่ยอมเปลี่ยนแปลง ได้แก่ ความเชื่อ เรื่องผีตางเทวดา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ โชคชะตา เรื่องเวรกรรมมีจริง เรื่องวิญญาณมีจริง คนตาย แล้วเกิดใหม่ได้ และค่านิยมเก่าในเรื่องของขลัง ผ้ายันต์ ตะกรุด เป็นต้น ความเชื่อและค่านิยมเก่าเหล่านี้ ไพฑูรย์ ธีัญญา ได้สะท้อนให้เห็นชัดเจน ในเรื่องสั้นเรื่องคำพยากรณ์ อุบาทว์ เพื่อนบุญ เป็นต้น ตัวอย่างเช่น

เรื่อง คำพยากรณ์ สารัตถะเรื่องนี้ชี้ให้เห็นความเชื่อที่ว่าในต้นไม้ใหญ่ๆ ที่มีอายุมากๆ จะมีเทวดาหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สิงสถิตอยู่ หากใครโค่นล้มทำลายจะถูกเทวดา หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้นลงโทษต่างๆ นานา ดังคำพูดของเฒ่าปลั่งหอมผี

"จะฉิบหายวายวอดกันทั้งหมดคอยดูเถอะ" เฒ่าปลั่งหอมผีกลางบ้าน กำราม ขึ้นอย่างเดือดดาลต่อหน้าผู้คนจำนวนมาก

"มันจะวิบัติฉิบหายกันไปทั้งหมด... ใครที่บังอาจคิดร้ายต่อพระไตรศักดิ์สิทธิ์ มันจะต้องได้รับกรรมชั่วที่มันก่อขึ้นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ผีहांตนไหนกันนะที่

บันดาลีให้ท่านมหาเห็นคิดเป็นชอบไปได้ถึงเพียงนี้" นายชราประกาศก้องนัยน์ตา
 ลุกวาวมากแล้ว

(“คำพยากรณ์” : 114)

เรื่อง อุบาทว์ สารัตถะเรื่องนี้แสดงให้เห็นความเชื่อและค่านิยมเก่าของชาวบ้าน
 ในชนบท เกี่ยวกับเรื่องกาถาอาคม ของขลัง การถูกเจ้า ถูกของ ถูกชิน* ถูกตายายมโนราห์
 และมีการแก้บนด้วยวิธีการต่างๆ เช่น การเอาผ้าเจ็ดสีมาพันรอบสิ่งที่เข้าใจว่าศักดิ์สิทธิ์ แก่ด้วย
 การเล่นมโนราห์โรงครู แก่ด้วยการถวายหัวหมู เป็นต้น ซึ่งมีผลทำให้ผู้ที่รับเคราะห์กรรมอันนั้น
 ต้องเสียเงินเสียทองมากมาย ดังตัวอย่างบทสนทนาระหว่างพ่อหมออำกับนางคำต่อไปนี้

"ไอ้เจิมมันถูกปลวก มันไปจับบนปลวกจี๋หมา เจ้าปลวกเลยทักทายเอา" พ่อหมอ
 เอ่ยขึ้นเป็นครั้งแรก หลังจากที่เจียบไปนาน เสียงซุบซิบพึมพำดังขึ้นเมื่อจบ
 คำพูดของพ่อหมออำ "แล้วจะทำยังไงดีล่ะพ่อหมอ" นางคำถามขึ้นอย่างร้อนรน
 "เอาผ้าแพรไปพันรอบปลวกจี๋หมาตรงคอกหมูแถนะ แล้วขอสมาลาโทษท่านเสีย
 วันสองวันก็หาย" พ่อหมอว่าขึ้นด้วยน้ำเสียงราบเรียบ...

หลังจากนั้น "เจิม" ก็ยังไม่หายเหมือนที่พ่อหมอบอกไว้ เพื่อนบ้านหลายคน
 ต่างให้ความเห็นต่างๆ กันไปตามความเชื่อของแต่ละคน บ้างก็ว่า "เจิม" ถูกชิน
 บ้างก็ว่าเจิมถูกตายายมโนราห์ เป็นต้น นางคำแม่ของเจิมต้องเสียเงินแก้บนไป
 มากมาย เพราะความเชื่อเหล่านั้น

(“อุบาทว์” : 100-102)

จากตัวอย่างข้างต้น จะเห็นว่า สารัตถะของเรื่องได้ชี้ให้เห็นความเชื่อ และค่านิยมของ
 ชาวชนบทที่ก่อให้เกิดปัญหาต่อการครองชีพ เป็นปัญหาที่ยากที่จะแก้ไขได้ ไพฑูรย์ ัญญา
 ได้สะท้อนภาพความเชื่อเหล่านี้ให้ผู้อ่านได้รับรู้และเข้าใจถึงวิถีชีวิตของชาวชนบทได้ดียิ่งขึ้น

5. สารัตถะของเรื่องที่แสดงข้อคิดและคติเตือนใจ

สารัตถะของเรื่องสั้นของไพฑูรย์ ัญญา ได้แสดงให้เห็นสัจธรรมของชีวิตมนุษย์ คือ
 ชีวิตมนุษย์ย่อมเป็นไปตามกฎแห่งกรรม ไม่มีผู้ใดหลีกเลี่ยงได้ ทั้งให้ข้อคิดและคติเตือนใจ

* ชิน หมายถึง ผีป่าชนิดหนึ่ง

ได้แก่ เรื่อง เพื่อนบุญ หิมพานต์ ไม้เท้า รถไฟที่ผ่านเลย และคนบ้าบนภูเขา บนผาสูง
คนบนสะพาน ใบหน้าสำเร็จรูป ก่อกองทราย และถนนนี้กลับบ้าน เป็นต้น ดังตัวอย่าง

เรื่อง เพื่อนบุญ สารัตถะของเรื่องชี้ให้เห็นว่ามนุษย์ไม่ว่าจะอยู่ในฐานะใดย่อม
มีความโลภ รัก เกลียด หลง เหมือนท่านอาจารย์ในเรื่องเพื่อนบุญ ที่โบ๊หวยเบอร์มีคนนำ
ของมากำหนดมากมาย ในที่สุดอาจารย์นักโบ๊หวยก็พบจุดจบคือความตาย ดังตัวอย่าง

หลวงพ่อดังต้องจำเรื่องไปทางกุฏิหลังใหญ่เมื่อนึกถึงตอนที่รถเก๋งสีฟ้าคันใหญ่ยัง
คงจอดนิ่งอยู่หน้าตึก ป่านนี้คนที่มากับรถคันนั้นคงหมอบกราบต่อหน้า “ท่าน
อาจารย์” เจ้าของตึกใหญ่ ไม่ขอหวยเบอร์ก็คงเป็นขอน้ำมนต์หรือไม่ก็ผ้ายันต์
ของเสนาห์จากท่านอาจารย์ และแน่นอนที่สุดคนที่มานั้นจะต้องมีของกำนัลมา
ถวายท่านอาจารย์เป็นแน่ ของดีๆ มีราคาอย่างที่พระองค์หลวงพ่อก็ไม่เคยได้รับ
ถวายจากใคร... และหลายวันต่อมา...

แสงไฟที่สว่างจ้า ส่องให้เห็นร่างของท่านอาจารย์นอนคว่ำหน้าอยู่บนหน้าพระ
ประธานองค์ใหญ่ ร่างนั้นแน่นิ่งอยู่กลางกองจีวรผู้สยาย กลิ่นคาวเลือดคั่งกระจาย
กลิ่นกลิ่นรูปและควันเทียนที่ใกล้มอด บนพื้นที่ขัดเป็นมันเลอะเล่นด้วยรอยเลือด
ที่ยังไม่แห้งกรัง

ภิกษุชราเงยหน้าขึ้นจากร่างที่ชวนสังเวช แหงมมองพระพุทธรูปเหนือแท่น
บูชาด้วยความขมขื่นอนาถใจ พระพักตร์ที่เคยอิมเอบเรื่อรังสีของพระปฏิมาดู
หม่นคล้ำ และหมองเศร้าเป็นยิ่งแล้ว

(“เพื่อนบุญ” : 67-73)

เรื่อง “หิมพานต์” สารัตถะของเรื่องชี้ให้เห็นความทุกข์ ความอ้างว้างของชีวิต
มนุษย์ ว่ามนุษย์หนีไม่พ้นความแก่ชรา และยามแก่เฒ่าย่อมก็ต้องการการเอาใจใส่ดูแล
เหมือนตอนเด็กๆ ถ้าถูกลูกหลานทอดทิ้งจะเกิดความเจ็บเหงาว่าเหว่ หลงลืม และมักพูด
เรื่องเก่าๆ พูดเรื่องธรรมะอันเป็นเรื่องที่มนุษย์ทุกคนนี้ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ ดังตัวอย่าง

เขาครั้งนั่งครึ่งนอนอยู่บนเก้าอี้ผ้าใบตัวเดิม เก้าอี้ที่ปรับเอนได้นี้ลูกสาวคนโต
เป็นคนซื้อให้เมื่อเขามีอายุครบเกษียณ ตอนนั้นเธอเพิ่งแยกไปอยู่กับสามีที่ต่าง
จังหวัด และนั่นเกือบห้าปีเข้าไปแล้ว เขาชอบนั่งๆนอนๆ อ่านหนังสือ และดู

ที่.วี.ตรงเก้าอี้นี้ วันผ่านไปอย่างเชื่องช้าวันแล้ววันเล่าเพื่อนฝูงญาติมิตรหายหน้า และลูกชายอีกคนก็จากบ้านไปเสียบเหงาและอ้างว้างอย่างยะเยือก บ้านจึงเหลือเพียงเขากับภรรยาผู้ทุกข์... จากนั้นเขาก็ถูกจำขังอยู่ในห้องของการเพ่งพินิจ นานเท่านาน และแล้วความหดหู่ซึมเขาก็อ้อยๆ เข้าครอบงำจิตใจทีละน้อย เขารู้สึกอ่อนเปลี้ย อ้างว้าง และเย็นเยือกอย่างน่ากลัว

(“หิมพานต์” : 199-201)

จากตัวอย่างทั้งสองเรื่องข้างต้น ชี้ให้เห็นความเป็นอนิจจังของชีวิตมนุษย์อย่างแท้จริงเพราะทุกคนต้องแก่ ต้องทุกข์ และสุข

เรื่อง *บนผาสูง* สารัตถะของเรื่องนี้คือ ผู้ทำชั่วอาจกลับใจได้ด้วยคุณธรรมของผู้อื่น ดังที่หลานชายคิดไม่เชื่อต่อลุงของเขา คือคิดจะแย่งภรรยาสาวของลุง แล้วคิดฆ่าลุงเสีย แต่เหตุการณ์กลับกลายเป็นตัวเขาเองเกือบตกหน้าผาตาย ถ้าลุงของเขาตื่นไม่ทันเหตุการณ์ และคว้าแขนเขาไว้ไม่ทัน เขาต้องตาย เขาจึงได้คิดว่าคนที่ช่วยเขาไว้ คือลุงของเขานั้นเอง

เรื่อง *ก่อกองทราย* สารัตถะของเรื่องชี้ให้เห็นคุณค่าของอุดมการณ์ และชี้ให้เห็นความคิดสร้างสรรค์ ของเด็กหญิงตัวเล็กๆ ที่พยายามก่อกองทรายเพื่อทำเจดีย์ทรายให้ได้ ถึงแม้ว่าระลอกคลื่นจะพัดเจดีย์ทรายของเธอพังหลายครั้ง แต่เธอก็ยังไม่ละความพยายาม และให้ข้อคิดว่า “ถ้าเราก่อเจดีย์ให้ใหญ่และแข็งแรงเท่ากับเจดีย์ในวัด มันก็ไม่พัง ถึงพังก็พังไม่หมด” และทรายก็ไม่มียวันหมด เพราะทรายจะมากับคลื่นตลอดเวลา ดังบทสนทนาต่อไปนี้

“พังอีกแล้ว...พังหมดเลย” เด็กชายพูด เมื่อเจดีย์น้อยถูกคลื่นกวาดลงราบเรียบ

“ไม่หมด” เด็กหญิงยืนยัน

“อะไรกัน... ทรายไปหมดแล้วยังไม่พัง” เด็กชายไม่เข้าใจ

“ทรายยังไม่หมด มันยังอยู่” เด็กหญิงย้ำ

“บอกว่าหมดแล้ว.. มันไหลไปหมดแล้วเห็นไหม”

“ไม่จริง” เด็กหญิงเถียง “ทรายยังอยู่เห็นไหมนี่...” เธอกอบทรายให้ดู “เขาบอกว่ามันมากับน้ำ ทรายมากับน้ำทุกวันมันไม่เคยหมดเราต้องก่ขึ้นใหม่...” เธอพูดอย่างมั่นใจ

(“ก่อกองทราย” : 170)

เรื่อง ผู้ที่ถูกกล่าวถึง สารัตถะเรื่องนี้ชี้ให้เห็นว่า คนดีมีโชอยู่ที่ตำแหน่งและหน้าตา เช่น ผู้ได้บังคับบัญชาเมื่อทราบข่าวว่าได้ “นาย” คนใหม่ ต่างจินตนาการถึงภาพของ “นาย” คนใหม่ในทางที่เลิศจน เตรียมเลี้ยงต้อนรับกันอย่างสมเกียรติ แต่เมื่อความจริงปรากฏว่า “นาย” คนใหม่เป็นคนโกงกิน เจ้าชู้ มีประวัติเสียหายมากมายจึงกลายเป็นข้อเตือนใจทุกคนว่า “ยศฐาบรรดาศักดิ์และรูปลักษณ์ไม่ใช่สิ่งประกันคุณค่าที่แท้จริง” ดังที่ปรากฏในความคิด คำนิ่งของตัวละครที่ผู้แต่งใช้สรรพนามเรียกว่า “ฉันท” ดังนี้

สิ่งที่ได้รับความสนใจมากที่สุดก็คือ การที่เขาหรือ “ท่าน” คนนั้น ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าเป็นข้าราชการคนสำคัญจากในกรมจะมารับตำแหน่งต่างจังหวัดและเป็นจังหวัดเล็กๆ ที่ห่างไกลจากเมืองหลวงไม่น้อย เพราะเหตุใดหรือที่ทำให้ท่านตัดสินใจเช่นนี้ เพราะเจ้าตัวยินยอมพร้อมใจ หรือเพราะถูกย้าย ในเชิงทำโทษนี่เป็นสิ่งที่สร้างความใคร่รู้ให้เกิดขึ้นอย่างจริงจัง...

...ในตอนนี้อันมีใครสนใจนักกว่าข่าวนั้นจริงหรือเป็นข่าวลือ... โดยเฉพาะประดาสาวแก่แม่หม้ายทั้งหลาย ฉันทเห็นภาพของท่านอีกแบบหนึ่งรู้สึกไปถึงภูมิหลังสถานภาพส่วนตัวว่าท่านยังเป็นโสด รูปหล่อและอาจจะหล่อมากกว่าตัวจริงที่ฉันทเคยได้เห็นมาบ้างแล้วเสียอีก กระทั่งนิสัยใจคอที่เป็นคนเจ้าระเบียบ แต่ทำทางเป็นกันเอง สุภาพอ่อนโยนไม่ถือตัวและมีอัธยาศัยดีงาม ชอบฟังเพลง หรือดื่มเหล้าประเภทไหน... ในระหว่างที่มีการเตรียมการเตรียมใจอย่างจดจ่ออันนั้นเอง เรื่องที่ไม่คาดฝันก็เกิดขึ้นจนได้ เมื่อหนังสือพิมพ์จากส่วนกลางฉบับหนึ่งที่เดินทางมาถึงในตอนใกล้ค่ำ ได้ลงข่าวการคอร์ปชั่นครั้งใหญ่ในวงการศึกษา... หนึ่งในจำนวนนี้มีชื่อของท่านคนนั้นปรากฏอยู่ด้วย และดูเหมือนจะเป็นระดับหัวหน้าแถวที่ร่วมกับข้าราชการชั้นผู้ใหญ่อีกสามสี่คน...

(“ผู้ที่ถูกกล่าวถึง” : 88-93)

แก่นเรื่องคือสาระสำคัญที่ผู้แต่งต้องการสื่อถึงผู้อ่าน ผู้แต่งอาจพรรณนาเล่าเรื่องยืดเยื้อ แต่จุดใหญ่ใจความที่ต้องการสื่อมีเพียงเรื่องเดียว ในเรื่องสั้นเรื่องหนึ่งมักจะมีเพียงแนวคิดเดียวเท่านั้น จากการศึกษาเรื่องสั้นของไพฑูริย์ ชาญญา พบว่า แก่นเรื่องที่แสดงแนวคิดเกี่ยวกับอุดมการณ์ของมนุษย์ สภาพชีวิตผู้คนที่ถูกกระแสรังความ และสภาพแวดล้อมบีบคั้นความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ความเชื่อและค่านิยมเก่า ความเป็นอนิจจังของชีวิตมนุษย์ และ

คติเตือนใจต่างๆ

แก่นเรื่องทั้ง 6 ประการดังกล่าวนี้ เป็นเรื่องจริงของชีวิตมนุษย์ที่ผู้แต่งได้กลิ่นกรองจากประสบการณ์ของตน และต้องการที่จะสื่อไปยังผู้อ่านโดยผ่านทางเรื่องสั้น ผู้แต่งมีกลวิธีการเสนอแก่นเรื่องโดยมีผู้เล่า มีบทบรรยาย ตัวละครพูดและคิด และใช้บทสนทนาโต้ตอบกัน เป็นกลวิธีที่ช่วยเพิ่มสีสัน เพิ่มความมีชีวิตชีวิตให้เรื่องสั้นน่าอ่านยิ่งขึ้น

การสร้างตัวละคร

ตัวละคร เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของเรื่องสั้น เพราะตัวละครคือผู้ที่มีบทบาทในเรื่องหรือเป็นผู้ที่ก่อให้เกิดเหตุการณ์ในเรื่อง จึงมีความสำคัญต่อการดำเนินเรื่อง ตัวละครคือตัวแทนที่นักเขียนสมมุติให้เป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง มักจะเป็นตัวแทนบุคคลที่นักเขียนใกล้ชิดและเคยพบเห็นมาก่อน และจดจำบุคลิกท่าทางไว้แล้วนำมาสร้างตัวละครให้มีอุปนิสัยใจคอเหมือนบุคคลนั้นๆ ตัวละครที่มีความสมจริงจะแสดงให้เห็นอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ผู้อ่านจะได้รับทราบถึงภูมิหลังของตัวละคร เข้าใจถึงปัจจุบัน และการตัดสินใจในเหตุการณ์อนาคต ตัวละครอาจเป็นคน สัตว์ และสิ่งของก็ได้ วิชา กงกะนันท์(2521 : 63) กล่าวไว้ว่า “โลกของตัวละครนั้น เป็นโลกที่กว้างขวางมีขอบเขตเท่าที่มนุษย์จะจินตนาการ และปรารถนาทีเดียว” ดังนั้น สัตว์และสิ่งของ ก็เป็นตัวละครได้ แต่ต้องแสดงอาการให้ความรู้สึกแก่ผู้อ่านได้ด้วย เปลื้อง ณ นคร (2535 : 151) ได้ให้หลักการในการกำหนดบทบาทของตัวละครไว้ว่า “... นักเขียนเป็นแต่เพียงเสนอภาพชีวิตให้แก่ผู้อ่าน อย่าพยายามไปคิดแทนผู้อ่าน” หมายความว่า ผู้ประพันธ์เพียงแต่ใช้คำพูดของตัวเองบรรยายลักษณะเด่นของตัวละครให้ผู้อ่านมองเห็นเอง คิดได้เอง ว่าตัวละครนั้นเป็นอย่างไร เช่น ไพฑูรย์ รัชญา บรรยายว่า

...ผู้หญิงที่มีฟันสีทอง เธอแต่งหน้าเสียเข้มหนาตะไปด้วยแป้งราคาถูก ทาปากแดงคล้ำเหมือนเม็ดมะปริง เขียนคิ้วเสียโค้งโค้งเหมือนภูเขา แต่เมื่อเธอยิ้มฟันสีทองของเธอจะเปล่งประกายเรื่องรอง รอยยิ้มของเธออ่อนโยน นัยน์ตาของเธอเหงาเศร้า แต่มีความเป็นมิตร...

(“ห้องหมายเลขห้าและผู้หญิงมีฟันสีทอง” : 99)

ในเรื่องสั้นมักมีตัวละครเอกเพียงตัวเดียว โดยจะแสดงบทบาทสำคัญที่สุด ส่วน

ตัวละครอื่นเป็นตัวประกอบ บางเรื่องตัวละครเพียงตัวเดียวสามารถดำเนินเรื่องได้ นักเขียนจึงต้องสร้างตัวละครให้ผู้อ่านเห็นภาพ และการกระทำเหมือนบุคคลในชีวิตจริง และมีบทบาทสอดคล้องกับเนื้อเรื่องด้วย

1. ประเภทของตัวละคร

จากการศึกษาเรื่องสั้นของไพฑูรย์ ชาญญา ปรากฏว่ามีการสร้างตัวละคร 2 ลักษณะคือ

- 1.1 ตัวละครประเภทน้อยลักษณะ (Flat Character)
- 1.2 ตัวละครประเภทหลายลักษณะ (Round Character)

1.1 ตัวละครประเภทน้อยลักษณะ

ตัวละครประเภทน้อยลักษณะ คือ ตัวละครที่แสดงลักษณะออกมาเพียงด้านเดียวตลอดจนจบเรื่อง ผู้อ่านก็จะรู้จักตัวละครเพียงด้านเดียวตลอด ผู้เขียนจะต้องรักษาลักษณะประจำตัวของตัวละครให้คงที่สม่ำเสมอ (ชนะ เวชกุล, 2524 : 81) ลักษณะตัวละครแบบนี้มีในเรื่องสั้นเรื่อง ผู้ประทุษร้าย ระหว่างมือกลางวัน โรคติดต่อ เป็นต้น ดังตัวอย่าง

เรื่อง ผู้ประทุษร้าย มีตัวละครน้อยลักษณะคือ “เขียว” ซึ่งเป็นตัวที่แสดงลักษณะเพียงด้านเดียวตลอด คือ ลักษณะของคนเกียจคร้านไม่คิดที่จะประกอบอาชีพคอยแต่จะรับความช่วยเหลือจากผู้อื่น โทษคนอื่นๆ ที่ทำให้เขาลำบาก “เขียว” จะแสดงลักษณะแบบนี้ตลอดจนจบเรื่อง ดังตัวอย่างคำบรรยายตอนหนึ่งว่า

ยังเพิ่งเริ่มวัน แดดอ่อนสาดส่องมาอบอุ่น เขียวยังง่วงๆ อยู่ที่ตรงนั้นเขากลุ่มไหลด้วยผ้าขาวม้าผืนคร่ำคร่ำ จึงมองดูเหมือนกับว่าเขามีปีก เขียวรู้สึกถึงความอบอุ่นสบายดีทีเดียว ที่บังเอิญที่นั่งของเขาตรงกับลำแสงของแดดเข้าพอดี ความจริงแล้วเขาไม่ได้ตั้งใจตื่นขึ้นมาดูนกนี้หรอก เขาไม่ใช่คนชอบตื่นเช้าเหมือนกับชาวบ้านทั่วไป เพียงแต่ก่อนแจ้งเขารู้สึกปวดท้องเป็นกำลั้ง จึงได้ลงมาทำกิจขัณฑ์ที่ป่าละเมาะข้างๆ กระท่อม...

(“ผู้ประทุษร้าย” : 89-90)

ตัวอย่างนี้ เป็นตอนหนึ่ง que แสดงให้เห็นความเป็นคนเกียจคร้านของเจี๊ว เขามีลักษณะนิสัยเช่นนี้จนจบเรื่อง

เรื่อง ตัวแทน ตัวละครเอกคือ "เขา" จะแสดงลักษณะเพียงด้านเดียวตลอดเรื่อง เขาจะนุ่งกางเกงยีนส์เก่าๆ สวมเสื้อมือข้อมสี่ซัด สั้งข้าวผัดโบกะเพรา เป็นคนอารมณ์ดี โบหน้ายิ้มแย้มอยู่เสมอ ดังข้อความว่า เขายังนั่งอยู่ตรงนั้น เราหันมาสบตากันเป็นบางครั้งผมรู้สึกว่าเขามีโบหน้าที่ยิ้มแย้มอยู่ตลอดเวลา โบหน้าของเขาเหมือนดอกบานไม่รู้โรย และรอยยิ้มก็ไม่เคยโรยไปจากโบหน้า เขานั่งปล่อยตัวตามสบาย... (ตัวแทน : 58)

จากตัวอย่างข้างต้นทั้งหมดจะเห็นว่าตัวละครทุกตัวมีลักษณะเพียงด้านเดียว ผู้อ่านจะรู้จักตัวละครเพียงด้านเดียวตลอดเรื่อง ตัวละครแบบนี้มีทั้งส่วนดีและส่วนเสีย ส่วนดีคือเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของคนคนหนึ่งที่ไม่เหมือนใคร จดจำง่าย และเข้าใจนิสัยใจคอได้ง่าย ส่วนเสียคือ ทำให้ตัวละครมีบทบาทน้อยลงและมีความสมจริงเพียงด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น

1.2 ตัวละครประเภทหลายลักษณะ

ตัวละครประเภทหลายลักษณะ คือ ตัวละครที่มีพฤติกรรมเปลี่ยนแปลงไปตามความคิด ความโลภ โกรธ หลง เหมือนกันทุกคน ไพฑูรย์ รัชญา ใช้กลวิธีเสนอตัวละครประเภทหลายลักษณะเพื่อช่วยให้ผู้อ่านมองเห็นความเคลื่อนไหวและการเปลี่ยนแปลงบุคลิกลักษณะของละครได้ชัดเจนขึ้น

ผู้วิจัยได้ศึกษาวิเคราะห์พบว่า ตัวละครเอกในเรื่องสั้นของไพฑูรย์ รัชญา มีลักษณะตัวละครประเภทหลายลักษณะมากที่สุด เช่น เรื่อง ผู้ที่ถูกกล่าวถึง ดำนวนกลวง ทางโคลนถนนนี้กลับบ้าน ลูกชายคนขวา บ้านใกล้เรือนเคียง เกมหลอกเด็ก ไม้เท้า แม่น้ำ กระบุง ออมสิน ฯลฯ ดังตัวอย่าง

เรื่อง ทางโคลน ตัวละครเอกคือ "พ่อเฒ่า" เป็นตัวละครหลายลักษณะคือเป็นคนอารมณ์เย็น ยิ้มตลอด และมีบทบาทรับ-ส่งหลานไปเรียนหนังสือ เป็นคนห่วงหลานมาก อันเป็นลักษณะของคนชราโดยทั่วไป ดังตัวอย่าง

ทุกครั้ง que พ่อเฒ่าจูงมือหลานชายวัยห้าขวบของแกเดินเลี้ยวออกจากห้องเรียน แกจะพูดว่า "ก็ไอ้หนูมันยังเด็กอยู่นี่นา เด็กๆ มันก็ต้องการเวลาบ้างนั่นแหละ" แกจะพูดอย่างอารมณ์ดี และยิ้มให้ผมอย่างขอโทษขอโพยในตัว แกเป็นคนแก่อารมณ์ดีจริงๆ รอยยิ้มฉาบอยู่ที่มุมปากของแกตลอดเวลา มันเป็นรอยยิ้มของคนที่มีความสุข มองโลกในแง่ดี และเชื่อด้วยความเจ้าเล่ห์เพทุบายเล็กน้อย